

УДК: 502.131.1 : 339.9

Рибак Н.О., к. е. н.
Вербицька Л.П.
м. Біла Церква

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. Особлива увага проблемі сталого розвитку суспільства, що дає можливість узгодити економічні та соціальні чинники розвитку, а також задовольняти потреби сучасності без загрози майбутнім поколінням.

Ключові слова: сталий розвиток, глобалізація, людський капітал, індикатори сталого розвитку, інвестиції, економічне зростання, майбутнє покоління, навколишнє середовище.

Аннотация. Большое внимание уделяется проблеме устойчивого развития общества, что дает возможность согласовать экономические и социальные факторы развития, а также удовлетворить потребности современному поколению без ущерба будущему.

Ключевые слова: устойчивое развитие, глобализация, человеческий капитал, индикаторы устойчивого развития, инвестиции, экономический рост, будущее поколение, окружающая среда

Abstract. The authors of the article pay special attention to the problem of stable development of society which gives an opportunity of adjusting economic and social conditions of development and muting the requirements of contemporary life without threatening further generations.

Key words: stable development, globalization, human resources, stable development indices, investments, economic growth, further generations, environments.

Постановка проблеми. Особливістю сучасного етапу розвитку є виникнення великої кількості проблем і суперечностей, які ставлять під загрозу майбутнє людства. З одного боку, спостерігаються бурхливі темпи наукового і технічного прогресу, а з іншого виявляються тенденції до економічної стагнації і навіть спаду в регіонах світу. Поряд з вичерпанням деяких невідтворювальних природних ресурсів, труднощами їх відновлення і компенсуючої взаємозаміни погіршується якість навколишнього середовища та економічний стан народів, що негативно впливає на розвиток світової економіки.

У зв'язку з цим стала зрозумілою необхідність розробки нової стратегії, яка б дозволила вирішити ці глобальні проблеми сучасності, запобігти погіршенню якості навколишнього середовища, забезпечити не тільки теперішнє, але і майбутнє суспільство ресурсами, необхідними для задоволення його потреб. Потрібно було розробити ґрунтовну наукову основу подальшого технологічного розвитку суспільства. Саме тому світове співтовариство усвідомило необхідність переходу на принципи сталого розвитку на планетарному, національному та регіональному рівнях як головне завдання сьогодення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методологічним підґрунтям дослідження стали наукові праці українських та зарубіжних авторів: О. Білоруса, І. Бистрякова, М. Блауга, Б. Боулінга, В. Гейця, Б. Данилишина, М. Долішнього, С. Дорогунцова, М. Кондратьєва, Р. Коуза, П. Кругмана, Д. Лук'яненка, В. Лукашевича, Ю. Пахомова, М. Хвесика, С. Хлобистова та ін.

Метою наукового дослідження є визначення та оцінка основних чинників, що забезпечують сталий розвиток, обґрунтування доцільності пере-ходу України до реалізації стратегії сталого розвитку під впливом глобалізації та науково-технічного прогресу.

Виклад основного матеріалу. Проблеми майбутнього планети Земля змушують людство до пошуку реальних підходів щодо розв'язання складних завдань. Конференція ООН з навколишнього середовища й розвитку, яка відбулася 1992 року у Ріо-де-Жанейро, затвердила спільний програмний документ "Порядок денний на XXI століття". У ньому зафіксовано, що лише сталий розвиток суспільства дає можливість узгодити економічні та соціальні чинники розвитку, а також задовольняти потреби сучасності без загрози майбутнім поколінням задовольняти свої потреби.

Новітнім здобутком ООН у вивченні проблематики сталого розвитку став підсумковий документ зустрічі «Ріо+20» «Майбутнє, якого ми прагнемо», яка відбулася у червні 2012 р. у Бразилії. В цьому документі учасники зустрічі задекларували наміри відносно інтенсифікації міжнародного співробітництва з метою подальшої активної імплементації концепції сталого розвитку на всіх рівнях для підтримання продовольчої безпеки і повної зайнятості, соціального захисту населення, безперебійного

водопостачання і санітарії, ефективного природоко-ристування тощо [6, 23].

Високо розвинені країни світу уже сформували засади збалансованого розвитку суспільства. Країни з ринковою економікою на стадії формування, до яких належить і Україна, лише розпочинають процес просування до сталого розвитку суспільства. А тому на-чальною є потреба з'ясування основних положень та цілей сталого розвитку суспільства, їх розуміння сприятиме формуванню громадської думки, підго-товці відповідних документів. Вважається, що саме активна позиція населення, участь громадян в обго-воренні та прийнятті рішень (на основі використання доступної їм інформації) є основними елементами сталого та збалансованого розвитку.

Поняття "сталий" розвиток з'явилося у 80-х роках у межах діяльності комісії ООН під керівництвом прем'єр-міністра Норвегії Г.Х. Брунтланд, покликаної пов'язати в одне ціле розвиток і екологію. У за-ключному документі комісії під назвою "Наше спільне майбутнє" стійкий розвиток було визначено, як "три-валлий безперервний розвиток, що забезпечує потре-би людей, які проживають нині, без шкоди забезпе-чення потреб майбутніх поколінь" [4, 23]. Це поняття містить у собі дві ключові концепції: концепцію по-треб, зокрема невід'ємних потреб найбіднішої части-ни світу, яким слід надавати пріоритетного характеру та ідею накладання державних обмежень на техно-логічні та соціальні організації, що забезпечують по-тенціал довкілля для нинішнього і майбутніх поколінь. Сталий розвиток розглядається як тривалий економіч-ний розвиток (як основа задоволення людських по-треб), що ґрунтується на певних умовах і нормативах (індикаторах). У вузкому економічному значенні стійкий розвиток означає створення суспільних благ для багатьох поколінь та дотримання визначальних його передумов.

Серед основних чинників, що забезпечують ста-лий розвиток, можна виділити такі: екологічний – виз-начає умови й межі відновлення екологічних систем унаслідок їх експлуатації; економічний – передбачає формування економічної системи, гармонізованої з екологічним чинником розвитку; соціальний – утве-рджує право людини на високий життєвий рівень в умовах екологічної безпеки й благополуччя.

Сталий розвиток означає поряд із економічними широке коло економічних і соціальних питань у їх взаємозв'язку та взаємодії, що на декілька порядків ускладнює його забезпечення. Пошук та наявність реальних можливостей для здійснення стійкого роз-витку не в останню чергу пов'язано з історичними та майбутніми ризиками. Суто економічні передумови такого розвитку визначаються трьома основними по-казниками: реального капіталу в широкому значенні, кількість зайнятих у виробництві та характером їхньої продуктивності, інституціональними можливостями. У свою чергу, наявний реальний капітал у широкому

значенні включає в себе штучний реальний капітал, створення людини в процесі діяльності, власне людсь-кий капітал, тобто освічену робочу силу, а також зва-ний природний реальний капітал. Провідну роль у економічному розвитку відіграють штучний капітал та людський капітал. Створений людський реальний капітал втілюється у товарах тривалого користування, таких як машинне обладнання, інфраструктура. Штучний капітал стає складовою загальноекономіч-ного обороту шляхом амортизаційних відрахувань та реінвестування.

Основною тенденцією наразі є заміщення фізич-ного (у т.ч. природного) капіталу людським, частка якого наприкінці ХХ ст. виросла до 80% у сукупному національному багатстві, що і складає потенціал ста-лого розвитку господарства. Науково-технічна рево-люція другої половини ХХ ст., висуваючи підвищені вимоги до якісних характеристик людського ресурсу, ще більш поглибила розрив у масштабі капіталовкла-день у фізичну та людську складові: у 1973 році частка інвестицій у людський ресурс у розвинутих країнах світу становила 56-57 сукупного фонду капіталізова-них витрат цих держав, а на початок ХХІ ст. досягнула відмітки 67-69% (а у США – 74-76%) [1, 130]

Людський капітал прямо залежить від зростаючих знань та наявності освітніх інвестицій. А третій компо-нент реального капіталу – природний реальний капі-тал знаходить свій прояв в економіці навколишнього середовища, що обумовлює залежність суспільних благ не лише від штучного реального капіталу та людської продуктивності, а й від стану природи. Та-ким чином, природа посідає місце спонтанної вироб-ничої системи, яка підвищує продуктивність штучних виробничих систем, або ж здатна прямо поставляти споживчі товари.

Сьогодні в основу стратегії сталого розвитку по-кладено ініціативи, пов'язані з інтеграційною політи-кою в економічній, соціальній і екологічній сферах, яка дозволяє комплексно вирішити економічні про-блеми за допомогою інтенсифікації зростання ВВП, екологічні – відповідно, шляхом зниження ресурсомі-сткості валового випуску і соціальні – за рахунок зрос-тання зайнятості. Більшість західних економістів вва-жають, що глобалізація економіки супроводжується скороченням матеріальних благ трудящих у розви-нутих країнах внаслідок переміщення ділової активності до країн з дешевими трудовими ресурсами і менш суворим екологічним законодавством. Тому на пер-ший план виходять соціально-економічні цілі з прі-оритетом економічних настанов, оскільки саме зрос-тання економіки дозволяє ефективно розв'язати соціальні та екологічні проблеми. Промисловці вима-гають відстрочення у виконанні або скасування еко-логічних зобов'язань і податків, оскільки практично повсюдно спостерігається розчарування і певний скептицизм з приводу зусиль щодо охорони навко-лишнього природного середовища. Насамперед це

зумовлено конфліктом політики у сфері забезпечення зайнятості, досі здійснюваної макроекономічними засобами (зверху), з екологічною політикою держави. Створення робочих місць у сфері охорони навколишнього природного середовища практично не розширює доступ безробітних до несубсидованої роботи.

Сучасна стратегія сталого розвитку європейських країн ґрунтується на виконанні таких пріоритетних завдань: підтримання стабільного виробництва і високого рівня споживання; додержання гарантії соціальної рівноправності; зниження забрудненості НПС; організація ландшафтів і охорона невідновлюваних природних ресурсів, збереження видового різноманіття. Для оцінки успіхів сталого розвитку на міждержавному рівні країни – члени ЄС використовують 15 провідних індикаторів (Head indicators: Н1-Н15), серед яких пріоритетними є показники економічного зростання, зайнятості та соціального процесу (див. таб. 1).

Разом з тим у країнах ЄС з другої половини 90-х років відзначається тенденція до переключення пріо-

ритетів розвитку з обмеження використання природних ресурсів у виробництві та стримування зростання товарного споживання на підвищення ефективності економіки. Відбувається ув'язування добробуту, насамперед, з підвищенням темпів економічного зростання (зростанням споживання товарів і послуг), яке дозволяє також вирішити ряд соціальних і екологічних проблем. Цей процес ставить на перший план значущість індикаторів економічного зростання і ефективності економіки. Така переорієнтація пріоритетів розвитку передбачає підвищення ефективності інвестицій і зростання інновацій у реальному секторі національних економік, а також підкреслює роль науки і наукомістких технологій, які знижують питому ресурсомісткість ВВП.

Глобальні національні цілі та пріоритети функціонування державних економік нерідко є схожими за своїм суттєвим наповненням – незалежно від типу соціально-економічних відносин і особливостей державного устрою. Це макроекономічні цілі зростання окремих пріоритетних галузей або всієї економіки,

Таблиця 1.

Індикатори сталого розвитку країн ЄС

Шифр ЄС	Стратегічні завдання державної політики	Індикатори оцінки успіху
Забезпечення високого і сталого рівня економічного зростання і зайнятості		
Н1	Інтенсифікація економічного зростання	ВВП і ВВП на душу населення
Н2	Збільшення обсягу інвестицій у реальний сектор економіки, наукові дослідження і розробку нових технологій	Валові та соціальні інвестиції (% ВВП)
Н3	Підтримання високого і сталого рівня зайнятості	Відношення кількості працюючих до чисельності населення працездатного віку (%)
Досягнення соціального прогресу, який би відображав потреби		
Н4	Подолання бідності та соціальної несправедливості	Чисельність дітей у сім'ях з доходом, нижчим від прожиткового мінімуму; чисельність дорослих, які не мають кваліфікації; чисельність безробітних, бідних і людей похилого віку
Н5	Збільшення людського капіталу; поліпшення професійних здібностей	Кваліфікація за віковими групами (починаючи з 19-літніх)
Н6	Поліпшення здоров'я нації	Очікувана тривалість здорового життя чоловіків і жінок
Н7	Зменшення частки непридатного житла	Житло непридатне для проживання (%)
Н8	Зниження злочинності та пов'язаних з нею фобій	Рівень злочинності (% розкритих злочинів)
Ефективність охорони НПС		
Н9	Зниження емісії парникових газів	Емісії парникових газів
Н10	Зниження забрудненості повітря; підтримання якості повітря на довгостроковий період	Тривалість періоду високої або середньої якості атмосферного повітря (кількість днів)
Н11	Поліпшення транспортування і доступу до місць роботи, освіти, відпочинку і послуг; обмеження необхідності переміщень	Дорожний рух
Н12	Поліпшення якості річок	Річки з високою якістю води
Н13	Подолання довгострокової тенденції до зниження популяції птахів на сільськогосподарських і природних землях	Популяції диких птахів
Н14	Повторне використання земель з метою захисту цінних земель і підтримки відновлення урбанізованих земель	Нові забудови на раніше використовуваних землях
Обмеження використання природних ресурсів		
Н15	Перехід від розміщення відходів до їх мінімізації та вторинного використання; циклічне використання ресурсів	Нагромадження відходів і управління ними

підвищення середнього рівня добробуту народу, зниження рівня безробіття, оптимізація розподілу ВНД, скорочення гонки озброєнь. Мікроекономічні цілі та пріоритети господарювання полягають у забезпеченні потреб індивідуальних економічних агентів (у прибутку, а також у його розподілі на споживання, збереження, розширення виробництва та інновацій), тобто це ті цілі, досягнення яких спрямоване на забезпечення умов для виживання господарюючої одиниці в економічному полі національного правового простору.

Для України ініціювання високих темпів економічного зростання є особливо важливою проблемою. Тому підвищення ефективності та науко місткості економіки можна також пов'язати із зниженням ресурсомісткості виробництва, збереженням національного науково-технічного потенціалу і ресурсів життєзабезпечення.

Глобалізаційні процеси дають шанси Україні досягти економічного зростання через реалізацію своїх гео економічних переваг, серед яких основою є наявність багатого природного-ресурсного потенціалу.

Мінерально-сировинний комплекс України забезпечує вагому частку валового національного продукту. З видобутком і використанням корисних копалин пов'язано 48% промислового потенціалу країни і до 20% її трудових ресурсів.

Мінерально – сировинна база України є достатньо вагомою у світовому вимірі. За станом на 01.01.2011 в її надрах виявлено понад 20 тис. родовищ і проявів 117 видів мінеральної сировини, з яких 8081 родовище має промислове значення і враховується Державним балансом запасів корисних копалин. Промисловістю освоєно понад 2868 родовищ і з 98 видів корисних копалин, що містять 40-75% розвіданих запасів різноманітних корисних копалин [3,18]

Лише за рахунок раціонального використання названого потенціалу слід було би чекати суттєвого збільшення ВВП. Проте поки що, на жаль, економічне зростання України як елемент сталого розвитку характеризується серйозними проблемами. Валовий внутрішній продукт України за індексами фізичного обсягу, згідно з статистичними даними, останніми роками становить 60-70% від рівня 1990 року. Україна, яка наприкінці 80-х років мала одні з найкращих стартових умов серед постсоціалістичних держав, постійно втрачає переваги своєї високотехнологічної економіки, фундаментальної науки, передової освіти, якісного людського капіталу. За останні декілька років вона впала в рейтинговій таблиці за компонентами якості життя сталого розвитку із 47-го (2005 рік) до 73-го місця (2009 рік) [5,8].

Крім того, перспективи економічного зростання в Україні пов'язувалися в основному із розвитком експортно зорієнтованих галузей важкої індустрії, які функціонують у більшій мірі на основі використання не власних природних ресурсів, а імпортованих.

Високий рівень залежності від кон'юнктури світового ринку створює для української економіки серйозні труднощі й проблеми. А тому цілі та завдання сталого розвитку суспільства в Україні спрямовані передусім на перебудову нераціональної структури виробництва, на подолання бідності та підвищення рівня життя людей, задоволення потреб населення в продовольстві, охороні здоров'я, безпеці життя (з урахуванням екологічного чинника), доступні до освіти. Поліпшення якості життя людей сприятиме ефективному та бережному використанні природних ресурсів, запровадженню екологічно безпечних сучасних технологій.

З огляду на це, великого значення набувають стратегії щодо забезпечення основних соціальних послуг і продовольчої безпеки, розширення матеріальної та соціальної підтримки бідних верств населення, зростання добробуту яких, у свою чергу, підвищить рівень добробуту нації в цілому і сприятиме їх залученню до загальних процесів формування бережливого ставлення до природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища. Ось чому список пріоритетних цілей сталого розвитку повинен дістати відображення у соціальних програмах розвитку України, де бідність має загальнонаціональні, а не регіональні масштаби. Саме боротьба із бідністю є головною проблемою на поточний та найближчі роки.

Найгострішою проблемою соціальної політики України залишається нераціональне використання коштів, які виділяються на соціальні потреби. Так видатки зведеного бюджету України на соціальне забезпечення з 2000 року по 2011 рік зросли у 2,5 рази, а показник рівня бідності населення України не продемонстрував такої динаміки: частка бідного населення істотно не зменшилася, а в окремі роки, навіть при зростанні соціальних видатків, – збільшилася. Якщо рівень бідності в 2000 році становив 26,4%, то в 2011р. відповідно 24,% [2,31].

Серед чинників, що визначають тенденції динаміки економічного розвитку країни, одним із ключових є підвищення ефективності інвестиційної діяльності.

Різні дослідження свідчать, що саме активізація інвестиційної діяльності є першопричиною економічного зростання. Економічна теорія розробляє різні нюанси та напрямки цієї діяльності, виходячи із аналізу основної ролі та питомої ваги форм власності інвестицій у виведенні економіки з кризи.

Так, прихильники класичної економічної теорії головну роль відводять приватним інвестиціям із ринковим механізмом розподілу. Прибічники ж кейнсіанської економічної школи головними вважають державні інвестиції із адміністративно-ринковим механізмом розподілу. Проте переважає спільна думка, що інвестиції складають фундамент економічного зростання. Головною проблемою стає підвищення ефективності використання обмежених інвестиційних ресурсів. Іноземні інвестиції доступні Україні в обме-

жених розмірах, оскільки умови для їх масштабного залучення виникають лише на фазі піднесення, а нині інвестиційна привабливість вітчизняних підприємств досить низька. При цьому досвід зарубіжних країн показав, що покладати надмірно великі надії на зовнішні інвестиції не варто. Покладатися потрібно на власні сили, на уміння концентрувати та ефективно використовувати свій національний капітал.

Зарубіжна практика нагромадила досить великий арсенал заходів, які забезпечують спрямування національного капіталу в русло стратегічних інтересів. Існують різноманітні способи заохочення "довгих" грошей у порівнянні з мотиваціями грошей "коротких". Для інтенсифікації залучення капіталу у виробництво у правовому регулюванні грошових потоків розвинутих країн закладено безліч механізмів. Так, у Франції, ФРН, Голландії у період проведення політики зростання Центральні банки наказували комерційним банкам 30-35 % своїх капіталів переказувати як інвестиції у пріоритетні сфери економіки (житло, продовольство, експортні виробництва).

У США комерційні банки, які спрямовували кошти як довгострокові інвестиції, автоматично одержували пільги від ФРС у вигляді сум, отримуваних за рахунок зниження облікової ставки. У Японії мали на меті примусове перерахування половини інвестиційних ресурсів комерційних банків у довгострокові проекти.

Для України проблема також полягає не в тому, щоб не допустити кредитної емісії, а у використанні гостро необхідних коштів для фінансування інвестицій у піднесення економіки. Аналіз руху грошових ресурсів при здійсненні емісійної тактики в інвестиційній політиці держави дасть змогу урахувати можливі варіанти впливу здійснюваних інвестицій на динаміку грошової маси.

Висновки

З урахуванням сучасного макроекономічного стану розв'язання проблеми економічного зростання в Україні має поєднувати у собі заходи грошово-кредитного регулювання і політику розвитку виробництва із залученням усіх можливих фінансових ресурсів. Важливим є врахування і обґрунтування реальних можливостей і механізмів реалізації сталого розвитку, інституційного та інформаційного його забезпечення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волобоєва І.О. Інтелектуальний капітал, фінансизація та глобалізація – чинники, що визначають еволюцію господарської діяльності сучасності / І.О.Волобоєва // Формування ринкових відносин в Україні. – 2014. – №2.- С.127.
2. Диха М.В. Принципові підходи до визначення стратегії соціально-економічного розвитку держави / М.В. Диха. / Економіка України. – 2013. – №2. – С.29.
3. Національна парадигма сталого розвитку України / За заг.ред.академіка НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б.Є.Патона.– К.: Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2012. –72с.

4. Устойчивое развитие // Информационный сборник. – М., 1999. – Вып. 2 (4).

5. Хвесик М. Сталий розвиток України: проблеми та перспективи / М.Хвесик. // Економіст.- 2011. – №4. – С.8.

6. Циганов С.А., Яншина А.М. Проблеми сталого розвитку у контексті неоліберальної моделі глобалізації / С.А. Циганов, А.М. Яншина.// Економіка України. – 2013. -№4. – С.4.